М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык
илимий - изилдөө университети

“Кыргызстан Эл аралык университети” академиялык консорциуму

Диссертациялык кеңеш Д 08.24.697

Кол жазма укугунда:

УДК: 338.43(575.2) (043)

Керимбаева Тынара Эркинбековна

Экономиканын реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугун жогорулатуу (Кыргыз Республикасынын Ош облусунун айыл чарбасынын мисалында)

08.00.05 – тармактык экономика (экономика, тармактар, ишканалар,
комплекстерди уюштуруу жана башкаруу)

экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
автореферааты

Бишкек – 2025

Диссертациялык иш М. М. Адышев атындагы Ош технологиялык университетинин экономика жана каржы кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи:	**Абдиев Мурат Журатович** экономика илимдеринин доктору, М. М. Адышев атындагы Ош технологиялык университетинин доценти
Расмий оппонентер:	**Чубурова Жаныл Темировна** экономика илимдеринин доктору, М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык илимий - изилдөө университетинин профессору
	Сартбаева Гульназ Пахирдиновна экономика илимдеринин кандидаты, К. Ш. Токтомаматов атындагы Эл аралык университетинин экономика жана каржы кафедрасынын доценти
Жетектөөчү уюм:	Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин экономика кафедрасы (720033, Бишкек шаары, Жибек-Жолу проспекти, 394)

Диссертациялык ишти коргоо 2025- жылдын 20 - июнунда саат 11.00дө М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык илимий-изилдөө университетине жана “Кыргызстан Эл аралык университети” Академиялык консорциумга караштуу экономика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 08.24.697 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот. Дареги: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Тоголок Молдо көч., 58. Диссертациянын видеоконференциясына кирүү үчүн шилтеме: https://vc.vak.kg/b/082-s27-wxr-tw8

Диссертациялык иш менен М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык илимий-изилдөө университетинин (720033, Бишкек ш., Тоголок Молдо көч., 58), “Кыргызстан Эл аралык университети” Академиялык консорциумдун (720001, Бишкек ш., Чуй просп., 255) китепканаларынан жана ошондой эле Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиянын расмий сайтынан таанышууга болот https://stepen.vak.kg/diss_sovety/d-08-24-697/.

Автореферат 2025-жылдын 20 - майында жөнөтүлдү.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы, экономика илимдеринин кандидаты, доцент — Байтерекова Г.С.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Ааламдашуу шартында экономиканын реалдуу сектору өлкөнүн жана аймактардын экономикалык өнүгүүсүндө маанилүү ролду ойнойт. Реалдуу сектордун негизин өнөр жай жана айыл чарба продукцияларын өндүрүү түзөт, ал эми соода ишмердүүлүгү анын ажырагыс бөлүгү болуп саналат.

Айыл чарбасы калкты азык-түлүк жана өнөр жайды чийки заттар менен камсыз кылган реалдуу сектордун маанилүү тармактарынын бири болуп эсептелет. Өлкөнүн калкынын жашоо деңгээли анын айыл чарбасынын канчалык өнүккөнүнөн көз каранды. Бүгүнкү күндө айыл чарба өндүрүшүнүн экстенсивдүү мүнөзү инвестицияларды тартуу мүмкүнчүлүгүн чектеп, айыл чарба продукциясынын атаандаштык жөндөмдүүлүгүнүн жана жалпысынан тармакта өндүрүштүн натыйжалуулугунун төмөндөшүнө алып келүүдө.

Айыл чарбасына инвестициялардын кыскарышы өндүрүштүк потенциалдын бузулушуна, айыл чарба өндүрүшүнүн техникалык жактан жабдылышынын төмөндөшүнө, айыл калкынын социалдык абалынын начарлашына алып келди. Бүгүнкү күндө республиканын айыл чарбасынын үлүшү республиканын негизги капиталына инвестициялардын жалпы көлөмүндө 2,2% ды гана түзөт.

Республиканын айыл чарбасына инвестициялардын олуттуу кыскарышынын себеби айыл чарба өндүрүшүнүн рентабелдүүлүгүнүн төмөндүгүнө жана тармактык жана региондук шарттардан келип чыккан жогорку тобокелдиктерге байланыштуу тармактын инвестициялык жагымдуулугунун төмөндүгү болуп саналат.

Республиканын инвестициялык климаты маалыматтык коопсуздуктун начардыгынан, инфраструктуранын өнүкпөгөндүгүнөн, аймактык инвестициялык саясаттын ачык эместигинен жана ыраатсыздыгынан, социалдык, саясий ж.б. көйгөйлөрдүн курчушуна байланыштуу мамлекеттик эмес инвестициялардын агылып келишине шарт түзбөйт.

Ошол эле учурда Ош облусу жагымдуу географиялык жайгашуусу, уникалдуу жаратылыш-климаттык шарттары, айыл чарба өндүрүшүнүн калыптанган көндүмдөрү жана салттары, олуттуу эмгек ресурстары жана айыл чарбасын өнүктүрүү үчүн жагымдуу экологиялык чөйрөгө ээ, бул аймакка айыл чарбасын өнүктүрүү үчүн жагымдуу болууга инвестициялык артыкчылыктарды аныктайт.

Ушуга байланыштуу аймактын айыл чарбасынын инвестициялык жагымдуулугунун деңгээлин баалоо, айыл чарбасынын төмөн инвестициялык жагымдуулугунун себептерин жана факторлорун аныктоо жана Ош облусунун айыл чарбасынын инвестициялык жагымдуулугун жогорулатуунун артыкчылыктуу багыттарын негиздөө боюнча илимий-практикалык изилдөөлөр өзгөчө актуалдуу болуп саналат.

Экономиканын реалдуу секторунун, анын ичинде айыл чарбасынын инвестициялык жагымдуулугун жогорулатуу жана бул багытта кездешкен маселелердин иштелип чыгышы бир катар чет өлкөлүк жана ата мекендик

окумуштуулардын илимий эмгектеринде каралган.

Айыл чарбасынын инвестициялык жагымдуулугунун көйгөйлөрү Ахмедова Л. А., Ендовицкий Д. А., Изряднова О., Кажиева Ж. Х., Калиев Г. А., Коваленко Н. Я., Литвинова, В. В., Марголин, А. М., Машкин, В. А., Подшиваленко Г. П., Раевский С. В., Ройзман И., Ушачев И. Г., Есполов Т. И., Щиборщ К. В., Янгульбаева Л. Ш. ж.б. эмгектеринде андан ары тереңдетилип изилденген.

Кыргызстанда бул багыттагы маселелерди изилдөөдө жана алардын чечилишине окумуштуу - экономисттер Т. К. Койчуев, А. У. Орузбаев, Ш. М. Мусакожоев, Т. К. Камчыбеков, К. А. Абдымаликов, К. А. Атышов, Дж. С. Джаилов, Ж. Жумабаев, Б. А. Токсобаева, А. А. Асанова, П. К. Купуев, М. Ж. Абдиев ж.б. белгилүү салымдарын кошушкан.

Айыл чарбасынын мисалында экономиканын реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугун баалоо жана аны Ош облусунун шартында жогорулатуунун жолдорун негиздөө зарылдыгы диссертациялык изилдөөнүн темасын, анын максатын, милдеттерин жана жаңылыгын толук ырастайт.

Диссертациялык иштин темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүүчү негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык иш КРнын “Инвестициялар жөнүндө”, “КРнын айыл чарбасынын өнүгүшү жөнүндө» мыйзамдарынын, КРсын 2018-2040-жж. туруктуу өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясынын, КРнын Айыл чарбасын 2021-2025-жылдарда өнүктүрүү стратегиясынын, 2022-2026-жылдарга КРна инвестицияларды тартуу боюнча программанын о.э. башка илимий-изилдөө иштеринин жана мамлекеттик программалардын алкагында аткарылды.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык иштин негизги максаты – Кыргыз Республикасынын Ош облусунун айыл чарбасынын мисалында реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугун жогорулатууга багытталган теориялык-методологиялык негиздерди жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу болуп саналат.

Бул максатты иш жүзүнө ашыруу үчүн төмөндөгүдөй **милдеттер** коюлган:

1. Экономиканын реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугун маңызын изилдөө жана мазмунун ачуу;
2. Реалдуу секторду өнүктүрүүгө таасирин тийгизүүчү факторлорду тактоо жана анын шарттарын аныктоо;
3. Реалдуу секторго инвестицияларды тартуу боюнча чет өлкөлөрдө калыптанган тажрыйбаларын ар тараптуу талдоо жана өлкөдө колдонуу жагын караштыруу;
4. Ош облусунун айыл чарбасындагы инвестициялык жагымдуулугунун абалын, өнүгүү тенденциясын жана багыттарын комплекстүү талдоо;
5. Айыл чарбасында инвестициялык жагымдуулукту арттырууда мамлекеттик колдоо боюнча сунуштарды иштеп чыгуу;

6. Аймактын айыл чарбасынын инвестициялык жагымдуулугунун өнүгүү стратегиясын негиздөө, аймактык мамлекеттик саясатты өркүндөтүү жолдорун аныктоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы катары Ош облусунун айыл чарбасынын мисалында экономиканын реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугун жогорулатуу багытында теориялык, методикалык жана практикалык жактан сунуштарды иштеп чыгуу эсептелет.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы төмөнкүлөр:

– экономиканын реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугунун өзгөчөлүктөрүнүн негизи илимий теориялык жактан жалпыланды;

– экономиканын реалдуу секторундагы ишканалардын инвестициялык жагымдуулугунун деңгээлине таасир эткен факторлор аныкталды;

– реалдуу секторго инвестицияларды тартуу боюнча чет өлкөлүк тажрыйбалар изилденип Кыргызстандын айыл чарбасында алгылыктуу жактарын пайдалануу негизделди;

– Ош облусунун айыл чарбасындагы инвестициялык жагымдуулугунун абалы, өнүгүү тенденциясы жана багыттары талданып, аны өркүндөтүү жолдору белгиленди;

– аймактын айыл чарбасында инвестициялык жагымдуулукту арттырууда мамлекеттик колдоо боюнча сунуштар иштелип чыкты;

– экономикалык-математикалык ыкмаларды колдонуу менен Ош облусунун айыл чарбасын инвестициялык өнүктүрүүнүн 2030-жылга чейинки прогнозу сунушталды;

– Ош облусунун 2025-2030-жылдарга айыл чарбасынын инвестициялык өнүктүрүү программасы иштелип чыгып, практикага киргизүү жолдору аныкталды.

Диссертациялык изилдөөнүн практикалык мааниси. Изилдөөнүн жыйынтыктарын практикалык колдонуу жагы КРнын Президентинин Ош облусундагы ыйгарым укуктуу өкүлчүлүгү (2024-жылдын 18-апрелиндеги акт), Ош облусунун Кара-Суу районундагы Таширов атындагы өндүрүштүк-үрөөнчүлүк кооперативи (2024-жылдын 13-февралындагы акт) тарабынан берилген актылар менен тастыкталган.

Теориялык-методологиялык изилдөөлөр, иштелип чыккан тыянактар жана ошондой эле диссертациянын жыйынтыктары жогорку окуу жайларында “Айыл чарбасынын экономикасы”, “Инвестициялар жана инновациялар”, “Тармактардын экономикасы”, ж.б. предметтерди окутууда, магистранттардын, аспиранттардын, докторанттардын диссертациялык иштеринде жана окуу-методикалык басылмаларды даярдоодо пайдаланууга болот. Ошондой эле диссертациялык эмгекте берилген тажрыйбалык сунуштарды Кыргыз Республикасынын кызыкдар мамлекеттик башкаруу органдары тарабынан айыл чарбасын инвестициялык өнүктүрүү боюнча тиешелүү документтерди жана программаларды иштеп чыгууда колдонууга болот.

Диссертациялык изилдөөнүн экономикалык мааниси. Диссертацияда алынган илимий натыйжалар жана алардын негизинде иштелип чыккан

теориялык жана практикалык сунуштар диссертациялык изилдөөнүн экономикалык маанисин толуктап, Ош облусунун айыл чарбасынын мисалында реалдуу секторунун туруктуу өнүгүүсүн камсыз кылып, анын натыйжалуулугун жана инвестициялык өнүгүүсүн арттырат. Жалпысынан алганда айыл чарба тармагында рыноктук талаптарга керектүү болгон тутумдар түзүлүп, анын атаандаштык жөндөмдүүлүгүн жогорулатат, азык-түлүк коопсуздугун камсыз кылуу менен бирге эл аралык стандарттарга ылайык айыл чарба продукциясын чет өлкөлөргө экспорттоого жана калкты жумуш орундары менен камсыз кылууга шарт түзүлөт.

Диссертацияда сунушталган “2025-2035-ж.ж. КРнын айыл чарбасын инвестициялык өнүктүрүүнүн программасы” тармактын учурдагы жана келечектүү экономикалык өнүгүүсүнө таасир этүүчү негизги факторлорду аныктоого жана кыска мөөнөттөргө иш пландарды түзүүдө алардын таасирин тагыраак божомолдоого мүмкүндүк берет.

Коргоого сунушталуучу диссертациянын негизги жоболору:

– КРнын реалдуу секторунун, анын ичинде айыл чарбасынын инвестициялык жагымдуулугун жогорулатуунун теориялык көйгөйлөрүнүн аспекттери аныкталып, “айыл чарбасындагы инвестиция”, “айыл чарбасындагы инвестициялык жагымдуулук” түшүнүктөрүнө тактоо киргизилди жана тереңдетилди;

– экономиканын реалдуу секторундагы ишканалардын инвестициялык жагымдуулугунун деңгээлине таасир эткен ички жана сырткы факторлор аныкталып, инвестицияларды мамлекеттик колдоо, инвестициялык саясатты калыптандыруу жана стимулдаштыруунун механизмдери негизделип, инвестициялык процесстерди калыптандыруунун модели иштелип чыкты;

– экономиканын реалдуу секторунда, анын ичинде айыл чарбасында инвестицияларды тартуу боюнча иш аракеттерден улам продукциянын сапатын жана натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча чет өлкөлөрдүн: Кытай, АКШ, Түштүк Корея, Улуу Британия, Израил жана ЕАЭБ өлкөлөрүнөн Казакстандын тажрыйбасы изилденип, бул багыттагы алгылыктуу жактарын Кыргызстандын практикасында колдонуу жагы көрсөтүлдү;

– атаандаштык шартында Ош облусунун айыл чарбасындагы инвестициялык жагымдуулугунун абалы, өнүгүү тенденциялары жана багыттары талданып, агроөнөр жай чөйрөсүндө жана айыл чарбасында инвестициялык-инновациялык процесстерди мамлекеттик жөнгө салуу жана башкаруу механизминин модели сунушталды;

– аймактын айыл чарбасына инвестицияларды тартуу жана насыялоо аркылуу региондук дүң продуктусунун көлөмүн жогорулатуу үчүн көп фактордук корреляциялык-регрессиялык анализди колдонуу аркылуу Ош облусунун РДПнын 2030-жылга прогнозу жасалды;

– “2025-2030-ж.ж. Ош облусунун айыл чарбасын өнүктүрүүнүн инвестициялык программасы” иштелип чыгып, анын алкагында ОшМУнун базасында илимий инвестициялык-инновациялык технопаркын жана аймакта

инновациялык-инвестициялык негизде иштеген айыл чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн ассоциациясын түзүү сунушталды;

– Ош облусунун айыл чарбасына инвестицияларды тартуу менен айыл чарба өндүрүшүнүн көйгөйлөрүн чечүүнү камсыздоо жана инфраструктура тутумун өркүндөтүү үчүн Аймактык кластердик саясаттын модели жана анын алкагында интеграцияланган тутумду уюштуруу сунушталды;

– Ош облусунун айыл чарбасында инвестициялык саясатты калыптандыруу максатында аны иштеп чыгуу, калыптандыруу жана иш жүзүнө ашыруунун негизги механизмдери аныкталды.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Автор Ош облусунун айыл чарбасынынын мисалында экономиканын реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугун жогорулатуунун теориялык-методологиялык жоболорун бир нукка салып, аны бир топ тереңдетип талдап, өлкөнүн бул тармагынын уюштуруу-экономикалык механизмин ишке ашыруу маселелеринин абалын изилдеп, өркүндөтүү жолдорун аныктап, узак мөөнөттүү инвестициялык өнүктүрүү стратегиясын иштеп чыкты. Айыл чарба өндүрүүчүлөрү менен байланышкан башка тараптардын ортосундагы экономикалык өз ара мамилелерди жакшыртуу, аймакта бул тармактын атаандаштык жөндөмдүүлүгүн жана натыйжалуулугун жогорулатуу максатында заманбап агрардык инвестициялык-инновациялык кластерлерди түзүү сунушталды.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн натыйжаларынын ишенимдүүлүгү статистикалык маалыматтардын, о.э. изилдөө учурундагы айыл чарба тармактарынан алынган практикалык материалдардын ишенимдүүлүгүнө жана пайдаланылган изилдөө методдорунун тууралыгына жана тактыгына негизделет.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо. Автордун диссертациялык изилдөөсүнүн негизинде чыгарылган жыйынтыктары бир катар эл аралык, республикалык жана аймактык илимий-практикалык конференцияларда, экономикалык форумдарда, семинарларда баяндоолор жасалган: «Жетилген муунду тарбиялоодо санариптик турмуштун жана коомдук илимдердин ролу жана мааниси: учурдагы көйгөйлөр жана перспективалар” (Өзбекстан, Андижан шаары, Андижан машина куруу институту, 2022-жылдын 12-апрели), «Борбордук Азиянын ишканаларынын жана региондорунун практикасында ESG демилгелерин ишке ашырууну колдоо үчүн санариптик экономиканын архитектурасы” (Ош шаары, ОшМУ, 2022-жылдын 10-июну), “Туруктуу өнүгүү: Россиянын жана дүйнөлүк экономиканын тенденцияларын талдоо” (Дагестан, Махачкала шаары, Дагестан мамлекеттик эл чарба университети, 2023-жылдын 4-апрели), “Инновациялык экономиканын туруктуу өнүгүүсүн колдоо үчүн санариптик технологияларды башкаруу” (Ош шаары, ОшТУ, 2024-жылдын 14-майы), “Глобализациянын чакырыктары жана тобокелдиктери жана евразиялык экономикалык интеграциянын прогрессине рычагдар” (Ысык-Көл, 2024-жылдын 1-июлу), «Адамдык капиталды жана технологиялык инновацияларды өнүктүрүү, климаттык көйгөйлөрдү чечүү жана ресурстарды натыйжалуу пайдалануу аркылуу узак мөөнөттүү туруктуу экономикалык өсүшкө жетишүү» (Фергана шаары, ФерПИ, 2024-жылдын 27-сентябры); “Экономикалык ойдун өнүгүүсү: изилдөөлөр жана чечүү жолдору” (КЭУ ИИУ, 2024-жылдын 26-сентябры).

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда толук жарыяланышы. Диссертациялык иштин негизги жоболору тандалып алынган тема 9 илимий макалада чагылдырылган, алар КРнын, КМШнын жана чет өлкөлүк басылмаларда жарыяланган. Алардын ичинен 3 макала КРнын УАК сунуштаган жана илимий шилтеме берүү индексинин маалыматтар базасына кирген басылмаларда, 5 макала чет өлкөлүк РИНЦ, 1 макала СКОПУС тутумуна кирген басылмаларда жарыяланган. Басылмалар боюнча жалпы көрсөткүч 199 баллды түзөт.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч баптан, тыянактан жана практикалык сунуштардан, 156 түрдүү аталыштагы пайдаланылган адабияттардын тизмесинен, 4 тиркемеден турат. Иштин жалпы көлөмү 164 бетти түзөт, анын ичинде, 29 таблицаны, 23 сүрөттү камтыйт.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациянын темасынын актуалдуулугу, приоритеттүү илимий багыттар жана программалар менен байланышы, максаты жана маселеси негизделди, алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы аныкталды, алынган жыйынтыктардын практикалык жана экономикалык маанилүүлүгү ачып берилди, коргоого алып чыгуучу негизги жоболор аныкталды жана диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктуулугунун негизги жоболору сунушталды.

“Экономиканын реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугунун териялык-методологиялык негиздери” деп аталган биринчи бапта экономиканын реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугунун маңызы жана мазмуну; бул сектордогу ишканалардын инвестициялык жагымдуулугунун деңгээлине таасир эткен факторлор жана инвестицияларды тартуу боюнча чет өлкөлөрдүн тажрыйбасы каралган.

Заманбап экономикалык изилдөөлөрдө реалдуу сектордун жана анын тармактарынын инвестициялык жагымдуулугун изилдөөнүн мааниси барган сайын жогорулоодо. Бирок, бул терминдин бирдиктүү аныктамасы жок. Бул биринчи кезекте аны изилдөөнүн ар кандай багыттарына байланыштуу болуп саналат.

«Инвестициялык жагымдуулук» түшүнүгү «инвестиция» категориясы менен тыгыз байланыштуу, ал эң кеңири таралган жана көбүнчө экономикалык изилдөөдө колдонулат.

Инвестициялык жагымдуулуктун көрсөткүчү өлкөнүн, тармактын, аймактын деңгээлинде да, ишкананын деңгээлинде да каралышы мүмкүн.

Көптөгөн окумуштуу-экономисттер өлкөнүн экономикасына, тармакка, аймактарга, ишканага карата "инвестициялык жагымдуулук" түшүнүгүн чечмелеп, өз ойлору менен бөлүшүп келишкен. Мисалы, Гарвард бизнес мектебинин кызматкерлери инвестициялык жагымдуулугу боюнча өлкөлөр менен аймактарды салыштыруунун негизине төмөнкү мүнөздөмөлөрдү камтыган атайын эксперттик масштабды коюуну сунушташат: чет өлкөлүк жана улуттук инвесторлор үчүн мыйзамдык камсыздоо, капиталды тоскоолдуксуз

киргизүү жана чыгаруу мүмкүнчүлүгү, улуттук валютанын курсунун туруктуулугу, саясий туруктуулук, экономикалык улуттук капиталды пайдалануу мүмкүнчүлүгү.

Инвестициялык жагымдуулук инвестициялык климаттын негизги элементи болуп саналат. Бул пикирди В. В. Кирюхин бөлүшкөн, ал инвестициялык климат инвестициялык активдүүлүк жана инвестициялык жагымдуулук менен аныкталат деп эсептейт [Кирюхин, В. В. Инвестиционный риск в анализе инвестиционной привлекательности [Текст] / В. В. Кирюхин // Проблемы современной экономики, 2006. - №3 (19). – С. 50].

Кыргызстандын белгилүү экономист-окумуштуулары тарабынан да айыл чарба багытында инвестициялык жагымдуулук процесстери боюнча бир топ изилдөөлөр жүргүзүлүп, экономиканын өсүүсүнө өз салымдарын кошуп келүүдө. Мисалы, Мусакожоев Ш. М. айыл чарбасын өнүктүрүү жана азык-түлүк коопсуздугун камсыз кылууда инвестициялардын жагымдуулугу жана инвестициялык активдүүлүктүн өсүшү үчүн жагымдуу шарттарды түзүү зарыл деп эсептейт [Мусакожоев, Ш. М. Экономика Кыргызстана за 25 лет (Проблемы и перспективы развития) [Текст] / Ш. М. Мусакожоев, Т. К. Камчыбеков, А. У. Жапаров // Монография, Бишкек: Изд. «Турар» - 2016. – 400 с.]. Ал эми Джаилов Ж. С. эт-сүт продукцияларын, жашылчалар жана жемиштерди ж.б. айыл чарба продукцияларын тереңдетүү кайра иштетүү боюнча агроөнөр жай комплексинин агрокайра иштетүү чөйрөсүн артыкчылыктуу максатта өнүктүрүү, бул максатта биргелешкен агрохолдингдерди ж.б. ишканаларды түзүүнү стимулдаштыруу үчүн агробизнестин инвестициялык жагымдуулугун жогорулатуу зарылчылыгын белгилейт [Джаилов, Дж. С. Инвестиции как основной фактор развития аграрного сектора в условиях трансформации экономики КР [Текст] / Дж. С. Джаилов, А. А. Баймуратов // Известия Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран ЦА, Б, 2020. - №-2. - С.32- ишмердүүлүгүнө инвестицияларды тартууну Кыргызстандын бул тармагынын өсүшүнүн, инновациялык экономикасынын калыптанышынын маанилүү факторлорунун бири катары кароого болот [Камчыбеков, Т. К. Экономика Кыргызстана в условиях интеграции [Текст] / Т. К. Камчыбеков, А. О. Кожошев, А. Дж. Джаилова, Л. А. Мардалиева – Бишкек, 2021. - 183 с.].

Аныкталган белгилер жана белгиленген кемчиликтерди эске алуу менен биз тармактын “инвестициялык жагымдуулук” түшүнүгүнүн төмөнкү аныктамасын сунуш кылабыз.

Тармактын инвестициялык жагымдуулугу – бул тармактын мүлкүн пайдалануунун натыйжалуулугун, анын төлөөгө жөндөмдүүлүгүн, финансылык абалынын туруктуулугун мүнөздөгөн экономикалык категория, мында капиталдын потенциалдуу ээси белгилүү бир тобокелдикке барууга умтулат жана акчалай жана монетардык эмес формадагы инвестициялардын агымын камсыз кылат.

Биз инвестициялык жагымдуулукту комплекстүү түшүнүк катары эсептейбиз, себеби бир жагынан, ал тобокелдик, рентабелдүүлүк деңгээли жана ишкананын финансылык ресурстарынын наркына салыштырмалуу инвесторлордун белгилүү бир тобунун пикирин чагылдырса, экинчиден белгилүү бир объективдүү белгилердин, каражаттардын касиеттери жана

экономикалык системанын мүмкүнчүлүктөрүнүн жыйындысы болсо, алар инвестиция үчүн потенциалдуу төлөм суроо-талапты аныктайт.

Айыл чарбасындагы инвестициялык процесстер аймактын экономикасын өнүктүрүүнүн жана калктын бакубаттуулугун жогорулатуунун негизги булагы болуп саналат. Мындан тышкары, заманбап экономика бул тармакка инвестицияларды тартуу үчүн аймактардын ортосундагы жогорку атаандаштык менен мүнөздөлөт, ошондуктан инвестициялык жагымдуулукту жогорулатуунун натыйжалуу механизми аймакты ийгиликтүү өнүктүрүүнүн зарыл шарты болуп саналат.

Уюштуруучулук жана экономикалык механизмдердин алкагында тармактын өнүгүүсүнө таасир этүүчү факторлор көрсөтүлүп, алар атаандаштык артыкчылыктарды жана регион тарабынан инвестиция тартуу потенциалын пайдаланууну түшүндүрөт (1.1-сүрөт).

Уюштуруучулук механизм	**Экономикалык механизм**
Инвесторлордун өз ара кызыкчылыктарынын механизми Консорциум Агрардык финансылык өндүрүштүк тобу; - айыл чарба ишканасынын базасында; - кайра иштетүүчү ишкананын базасында; - соода-финансы түзүмүнүн базасында.	Стимулдаштыруучу салык салуу Финансылык-насыялык механизм: - максаттуу инвестициялык программаларды каржылоо; - жеңилдетилген пайыздык чендер; - насыялар боюнча пайыздарды компенсациялоо; - ипотека - лизинг

1.1 - сүрөт. Айыл чарбасындагы инвестициялык процессти өнүктүрүүнүн уюштуруучулук-экономикалык механизми

Булак: автор тарабынан иштелип чыкты

Инвестициялык жагымдуулуктун деңгээлине ар кандай факторлор таасир этет, бирок бүгүнкү күнгө чейин алардын бирдиктүү бөлүнүүсү толук кандуу иштелип чыккан эмес, ошондуктан бул маселе актуалдуу болуп саналат.

Биздин оюбузча, реалдуу сектордун ишканаларынын инвестициялык жагымдуулугун баалоодо конкреттүү факторлорду эске алуу зарыл, анткени реалдуу сектордун ишканаларынын финансысын уюштуруудагы олуттуу айырмачылыктар табигый-климаттык жана табигый-биологиялык көрсөткүчтөр, шарттар, технологиялык факторлор жана социалдык-экономикалык мамилелер менен аныкталган бир катар өзгөчөлүктөр менен шартталган.

Айыл чарба ишканаларынын инвестициялык жагымдуулугунун деңгээлине таасир этүүчү бардык факторлорду ички жана тышкы (түз жана

кыйыр таасирлер) деп бөлүү күтүлүүдө, бул тармактын өзгөчөлүктөрүн эске алууга мүмкүндүк берет.

Бул тармакта өндүрүштүн негизги каражаты жер болуп саналат, ал амортизацияланбайт, бирок кыртыштын сапатын жакшыртуу үчүн капиталдык чыгымдар да талап кылынат, айыл чарба өндүрүшүнүн өзгөчөлүгү – сезондук жана узак өндүрүш циклдин болуусу менен айырмаланат.

Изилдөөнүн негизинде айыл чарба ишканаларынын инвестициялык жагымдуулугунун деңгээлине таасир этүүчү ички жана тышкы факторлорун аныктадык (1.2 - сүрөт).

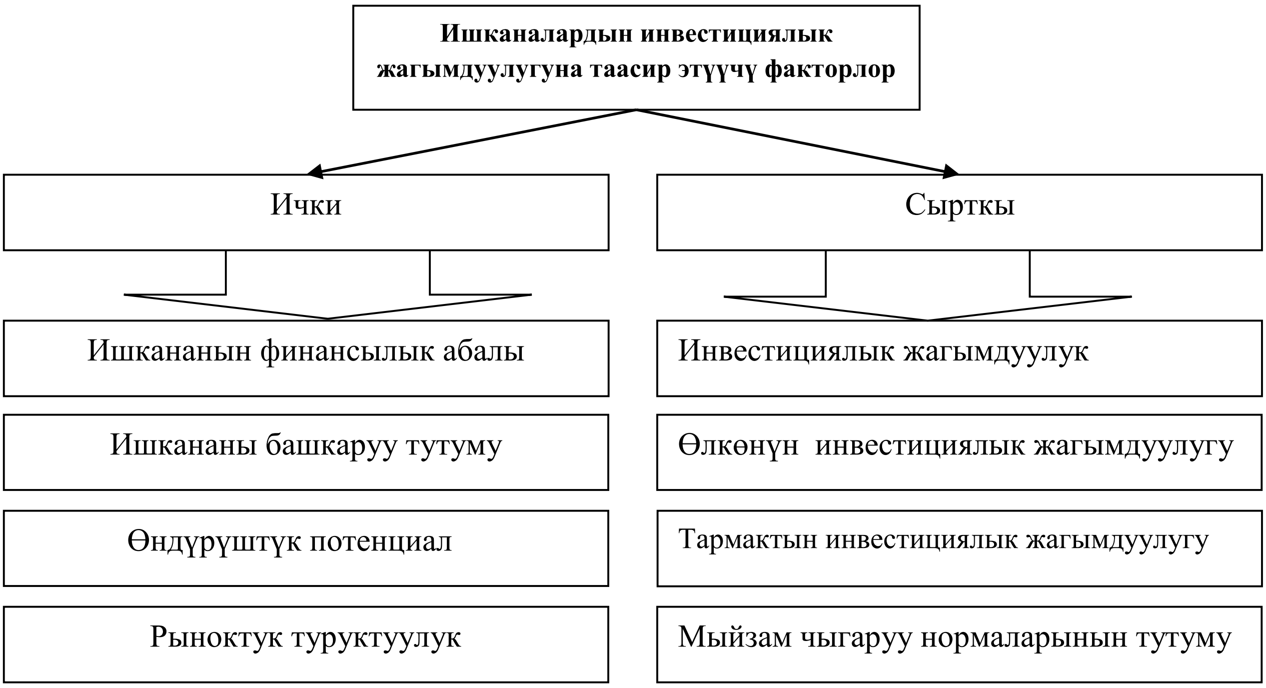

1.2 - сүрөт. Айыл чарба ишканаларынын инвестициялык жагымдуулугун мүнөздөгөн факторлор

Булак: автор тарабынан иштелип чыкты

Кыйыр таасир этүүчү факторлор айыл чарбасында да, экономиканын башка тармактарында да чарба жүргүзүүчү субъекттердин жалпы экономикалык ишмердүүлүктүн шарттарын мүнөздөй тургандыгын белгилей кетүү керек. Мындан тышкары, факторлордун бул топтору түздөн-түз таасир этүүчү факторлорго, тактап айтканда, экономикалык потенциалдын өндүрүшүнүн жана рыноктук компоненттеринин өлчөмүнө, агроөнөр жайлык интеграциянын деңгээлине белгилүү бир таасирин тийгизет жана экономиканы өнүктүрүүгө мамлекеттик колдоо көрсөтүү чараларынын комплексин аныктайт.

Сырткы факторлорду эске алуу менен ишкананын жетекчилиги өзүнүн инвестициялык жагымдуулугун жогорулатуу үчүн ички факторлорго таасирин тийгизет. Финансылык менеджмент ыкмаларын колдонуу колдо болгон ресурстарды оптималдуу пайдаланууга жана финансылык абалдын оң сыпаттамасын алууга мүмкүндүк берет.

Ал эми Белов К. Н. ишкананын инвестициялык жагымдуулугуна таасир этүүчү факторлорду ички жана тышкы деп бөлөт, бирок аларга байланыштуу бир

аз башкача параметрлерди аныктайт. Ал тышкы факторлор катары өлкөнүн инвестициялык жагымдуулугун, аймактын инвестициялык жагымдуулугун жана тармактын инвестициялык жагымдуулугун камтыйт. Ички факторлорго финансылык абал, өндүрүштүк факторлор, менеджменттин сапаты, инвестициялык жана инновациялык ишмердүүлүк, рыноктун туруктуулугу, укуктук факторлор кирет [Белов, Н. Г. Инвестиционная деятельность [Текст] / Н. Г. Белов // учебное пособие – М.: ФиС 2021. – 458 с.].

КРнын экономикасынын ааламдашуу процесстерине интеграциялануу шартында инвестициялык климаттын жагымдуулугун жогорулатууга байланышкан маселелерге артыкчылык берилет.

Экономиканын реалдуу секторуна чет элдик инвестицияларды тартуу процесстерин мамлекеттик жөнгө салуунун зарылдыгы ата мекендик изилдөөчүлөрдүн анын натыйжалуу формаларын жана ыкмаларын негиздөөгө кызыгуусун арттырды.

Мындай маселени чечүүдө азыркы чет өлкөлүк тажрыйбаны талдоо белгилүү роль ойной алат. Анын максаты – реалдуу секторго чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу процесстерин мамлекеттик жөнгө салуунун негизги ыкмаларын аныктоо.

Реалдуу секторго, анын ичинде айыл чарбасына инвестицияларды тартуу боюнча чет өлкөлөрдүн Кытай, АКШ, Түштүк Корея, Улуу Британия, Израил жана ЕАЭБ өлкөлөрүнөн Казакстандын тажрыйбасын анализдөө менен КРнын реалдуу секторунун материалдык-техникалык базасы жана жалпы абалы заманбап өсүштөн бир топ калып жатканын байкасак болот.

Изилденген чет өлкөлөрдүн алгылыктуу жактарын КРнын практикасында колдонуу зарыл. Бул секторго башкаруунун жана уюштуруунун жаңы формаларын колдонууну, инновациялык типте техника жана технологияны киргизүү аркылуу модернизациялоону, инвестициялык өнүгүүнү каржылык жөнгө салуу, тышкы инвестициянын агымын стимулдаштыруу боюнча өкмөттүн саясаты; жагымдуу инвестициялык климатты түзүү; атайын экономикалык зоналарды түзүү; тике жана кыйыр финансылык стимулдар; мамлекеттик-жеке өнөктөштүк механизми; инвестициялык активдүүлүктү жогорулатуу үчүн ири долбоорлорду иштеп чыгуу; салыктан бошотуулар жана кыскартуулар, жумушчуларды жалдоо жана окутуу үчүн финансылык колдоо, илимий-изилдөө долбоорлору үчүн акчалай гранттар, о.э. ишканалар үчүн жердин ижара акысын белгилүү бир мөөнөткө бошотуу же азайтуу; Инвестициялардын Акыйкатчысы аппаратын түзүү; ИИТКИге инвестицияны көбөйтүү жана өздөштүрүүгө түрткү берүү, жөнгө салуучу либералдык мыйзамдар; чет өлкөлүк инвесторлор үчүн визаларды жана жашоого уруксат алуунун жеңилдетилген шарттары; чет өлкөлүк инвестицияларды тартуунун аймактык түзүмүн диверсификациялоо ж.б. тажрыйбаларды КРнын шартына ылайыкташтыруу менен практикасына колдонуу зарыл.

Экинчи бапта **“Ош облусунун айыл чарбасынын инвестициялык жагымдуулугунун абалы жана диагностикасы”** Ош облусунун реалдуу секторунун экономикалык өнүгүүсүнүн потенциалы; айыл чарбасынын өнүгүү динамикасын жана инвестициялык жагымдуулугун талдоо жана баалоо

каралган.

Изилдөөнүн объектиси – КРнын Ош облусунун айыл чарбасынын инвестициялык жагымдуулугу.

Изилдөөнүн предмети – КРнын Ош облусунун айыл чарбасынын мисалында экономиканын реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугун жогорулатуу жана өнүктүрүү багыттары.

Изилдөөнүн методдору – изилдөөдө жалпы экономикалык-статистикалык, математикалык моделдөө, монографиялык, салыштыруу, жалпылоо ыкмалары колдонулду.

Ош облусу өзүнүн социалдык-экономикалык көрсөткүчтөрү боюнча өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн орточо деңгээли бар аймактардын тобуна кирет.

2024-жылдын 1-январына карата Ош облусунун аймагында иштеп жаткан 192 359 юридикалык жана жеке чарба жүргүзүүчү субъекттери катталып, 2023-жылга салыштырсак алардын саны 1,4%га өстү.

Ош облусунда 2023-жылы 17 276,4 млн. сомдук өнөр жай продукциясы өндүрүлүп, 2019-жылга карата 66,3%га же 6890,8 млн. сомго көп болгон. Ал эми айыл чарбасынын, токой чарбасынын жана балык уулоочулуктун продукцияларынын дүң өндүрүлүүсү – 78,4%га, негизги капиталга инвестициялар – 76,5%га, турак үйлөрдүн ишке киргизилиши – 27,6%га, дүң жана чекене соода, автоунааларды жана мотоциклдерди оңдоонун жүгүртүүсү – 67,7%га, мейманканалар жана ресторандардын кызмат көрсөтүүлөрү – 41,6%га, жүк ташуу – 7,2%га, бир кызматкердин номиналдык орточо айлык эмгек акысы – 107,9%га көп болгон. Ошол эле учурда акыркы 5 жыл ичинде катталган жумушсуздардын саны 16,0%га азайган. Ал эми тышкы соода жүгүртүү 26322,4 млн. сомду түзүп, а.и. экспорт – 7241,4 млн. сом (31%), импорт – 19080,9 млн. сомду (2023-жылга салыштырмалуу 10,2%га азайган) түздү.

Ош облусунун айыл чарбасы аймактын экономикасынын алдыңкы тармагы болуп саналат. Облустта жашылча-жемиш, картошка өстүрүү, о.э. айыл чарба жаныбарларын өстүрүү, эт жана сүт азыктарын өндүрүү үчүн ыңгайлуу табигый-климаттык шарттар бар.

2024-жылдын 1-январына карата облустта 18 мамлекеттик чарба, 95 коллективдик чарбалар, 133 548 дыйкан (фермердик) чарбалар ишмердүүлүгүн жүргүзүп жатышат. 2023-жылы аймактагы айыл чарба субъекттеринин үлүшүнөн дыйкан (фермердик) чарбалар 99,9%ды ээлеген. Чарбалык субъектилердин саны 2019-2023-жылдары 6,7%га өстү, анын ичинде мамлекеттик чарбалар 80,0%га, коллективдик чарбалардын саны 3 эсеге, ал эми дыйкан (фермердик) чарбалардын саны 6,7%га көбөйгөн.

Ош облусунда рыноктук конъюнктурага ылайыкташуу менен шартталган айрым айыл чарба өсүмдүктөрүнүн: дан өсүмдүктөрүнүн жана май өсүмдүктөрүнүн айдоо аянттарынын төмөндөө тенденциясы байкалууда.

Ош облусунда 1 666,0 миң гектар айыл чарба жерлери бар, анын 183,4 миң гектары айдоо жерлери болуп саналат. Жалпы айыл чарба жерлеринин аянтынан жайыттар 83,4%ды түзүп, ал эми айдоо аянттары 11,0%га ээ. Жалпы республика

боюнча айдоо аянтынын үлүшү боюнча Ош облусу 2023-ж. карата 11,0%ды ээлейт.

Ош облусунда агрардык сектордун дүң продукциясынын наркы (учурдагы баа менен), анализ учурунда облуста 76,6%га өскөн, а.и. өсүмдүк өстүрүүчүлүк 87,0%га, мал чарбачылык 67,8%га өскөн (2.1 - сүрөт).

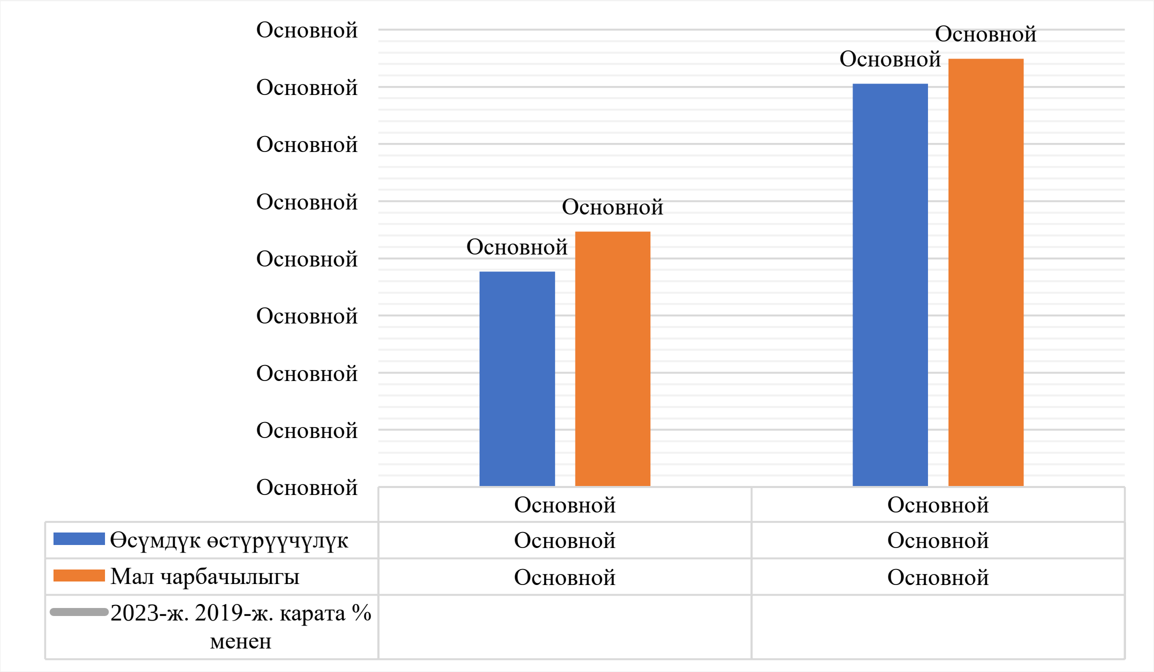

2.1-сүрөт. 2019-2023-ж.ж. карата Ош облусундагы айыл чарба өндүрүшүнүн өнүгүшүнүн негизги экономикалык көрсөткүчтөрү, млн.сом

Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин маалыматтарынын негизинде автор тарабынан түзүлдү [Электрондук ресурс] / Кыргызстан сандарда. - Кирүү режими: https://stat.gov.kg/ru/statistika-oshskoj-oblasti/. – башкы беттен.

Облустагы айыл чарба көрсөткүчтөрүнүн өсүүсү жалпы алганда интенсивдүү ыкмаларды колдонуудан эмес, айыл чарба продукцияларын өндүрүү түзүмүнүн жана алардын бааларынын өзгөрүүсү менен байланышканын байкасак болот. Облуста акыркы беш жылдык анализдин негизинде техникалык өсүмдүктөрдү (пахта, тамеки) өндүрүү кыскарганын жана агрардык продукциялардын, өзгөчө эттин баасынын жогорулаган тенденциясы байкалды.

Ош облусундагы райондордун айыл чарба өндүрүшүнүн потенциалын анализдесек, анда Кара-Суу району ири айыл чарба району катары эсептелип, жалпы облусттагы өндүрүлгөн айыл чарба продукцияларынын 35%ын өндүрөт. Андан кийинки позицияларды Өзгөн, Ноокат жана Араван райондору ээлейт.

Биз тараптан жүргүзүлгөн анализ көрсөткөндөй Ош облусунун мал чарбасынын продукцияларын өндүрүүнүн көрсөткүчтөрү жана анын натыйжалуулугу социалдык экономикалык маселелердин жалпы комплексин чечүүнү камсыз кыла албайт. Ошондуктан иш-чараларды комплекстештирүү үчүн бир топ иш жүргүзүүнүн керектигин белгилөө керек.

Ош облусундагы бардык уюштуруу формаларындагы айыл чарба субъекттериндеги айыл чарба өндүрүшү иш жүзүндө рентабелдүү эмес жана

мамлекет тарабынан колдоого муктаж. Ошол эле учурда айыл чарба ишмердүүлүгү коңшу Тажикстан, Өзбекстан жана Кытай мамлекеттеринин өтө катуу атаандаштыгынын шартында жүргүзүлүүдө жана алардын өндүргөн продукцияларынын өздүк наркы бир топ төмөн, себеби аларда заманбап инновациялык технологиялар колдонулат.

Ош облусунун айыл чарбасында негизги капиталга инвестициялар боюнча беш жылда динамикасы 16,7%га төмөндөгөн. Жалпы КР менен салыштырсак Ош облусунун салыштырмалуу салмагы 2023-ж. 3,5%ды түздү. Бул багытта көрсөткүч өтө начар экени байкалып турат жана тиешелүү иштерди жасоону талап кылат, 2.1 – таблицанын маалыматтары.

2.1–таблица. Ош облусунда айыл чарбасына негизги капиталга инвестициялар, млн.сом.

	2019-ж.	2020-ж.	2021-ж.	2022-ж.	2023-ж.	-ж., 2019-ж. карата,
Кыргыз Республикасы						
Ош облусу						
КРга карата облусттун салыштырмалуу салмагы, %						

Булак: КР УСК маалыматтарынын негизинде автор тарабынан түзүлдү [Электрондук ресурс] / Кыргызстан сандарда. - Кирүү режими: https://stat.gov.kg/ru/statistika-oshskoj-oblasti/. – башкы беттен.

Республикада айыл чарбасында 2023-жылы 2779,5 млн. сомдук негизги капиталга инвестициялар болсо, анын ичинен Ош облусу 97,1 млн. сомду түздү. Инвестициялардын түзүмү өсүмдүктөрдү өстүрүүдө артыкчылыктуу бойдон кала берээрин көрсөтүп турат. Бул жерде эмгек өнүмдүүлүгү өнүккөн орто жана ири чарбалардын натыйжасында жогору болуп, өндүрүшкө, айрыкча, кант кызылчасына, пахтага олуттуу колдоо көрсөтүлөт.

Изилдөө көрсөткөндөй Ош облусунда алдыңкы дыйкан фермерлер тарабынан жасалган инвестициялык иштерди белгилесек болот. Алсак, 2012-жылы ЮСАИД эл аралык уюмунун жардамы менен тиешелүү негизги каражаттарды алган “Ивестициялык долбоор” бизнес долбоорун натыйжалуу пайдалануу менен Ош облусунун Кара-Суу районунун Жар-Ооз айылындагы фермер Мадазимов Бекболот 100 баштан ашуун Швиц породасындагы уй фермасын түзгөн.

Ош облусунун Кара-Суу районундагы Савай айылындагы Таширов айыл чарба үрөнчүлүк кооперативи 130 га айдоо жерине пахта 47 га, күзгү буудай 71 га, жүгөрү 7 га айдаган жогорку сапаттагы үрөндөрдү пайдалануу менен натыйжалуулукка жетишүүдө. Каарман айылында “Асан-Ата” биогумус айыл чарба кооперативи жана күнөскана (башчысы Каримов Мамазакир), Кара-Суу мамлекеттик сорт сыноо участкасы (чарбалык эсепте ийгиликтүү иштейт,

башчысы Садиров Жума) жылына 100дөн ашуун эгиндин сортун сыноодон өткөрөт, Ноокат районунун Таштак айылында жайгашкан “Natural producns” ЖЧКсы заманбап жабдуу менен жергиликтүү алманы түз сыгып алуу жолу менен табигый ширелерди чыгарып, өлкөбүздүн ички жана ЕАЭБ рыногуна экспорттоо менен продукцияларын сатышууда. Мындай инвестициялык-инновациялык ишмердүүлүккө жетишкендерди башка аймактарга жайылтуу, айыл чарбасынын экономикасын туруктуу өсүшүнө оң таасирин тийгизет.

Ош облусунун айыл чарбасынын потенциалын кеңири колдонуу менен аны өнүктүрүү – аймактын экономикасынын негизги багыттарынан болуп саналат. Бул үчүн тармакка кошумча каражаттарды тартуу менен инвестициялык жагымдуулукту жогорулатуу, инвесторлорго шарттарды түзүү, мамлекеттик колдоо көрсөтүү зарыл.

Изилдөөнүн **“Ош облусунун айыл чарбасындагы инвестициялык жагымдуулукту жакшыртуу жолдору”** деп аталган үчүнчү бапта айыл чарбасында инвестициялык жагымдуулукту арттырууда мамлекеттик колдоо жолдору; аймактын айыл чарбасынын инвестициялык жагымдуулугунун өнүгүү стратегиясы жана айыл чарбасын инвестициялоо жаатындагы аймактык мамлекеттик саясатты өркүндөтүү каралган.

Диссертациялык иш облустун агроөнөр жай чөйрөсүн, айыл чарбасын жана айыл аймактарын стратегиялык инвестициялык-инновациялык өнүктүрүү боюнча иш-чараларды иш жүзүнө ашыруу мезгилине активдүү мамлекеттик колдоонун жана жөнгө салуунун максатка ылайыктуулугун негиздейт.

Ош облусунда инвестициялык саясатты иш жүзүнө ашыруу капиталдык салымдарды биринчи кезекте агроөнөр жай чөйрөсүнүн ишканаларын реконструкциялоого жана техникалык жактан кайра жабдууга, айыл чарба орто жана чакан ишканалардын продукцияларын кайра иштетүү жана сактоо боюнча жаңы өндүрүштүк кубаттуулуктарды түзүүгө, айылдык курулушту өнүктүрүү, айылдын социалдык инфраструктурасын жакшыртууга багыттоону карайт.

Ааламдашуу шартында аймактардын айыл чарбасын туруктуу өнүктүрүүнүн маанилүү стратегиялык багыттары болуп илимий-техникалык прогресс жана илимди жана билимди өнүктүрүүнүн, техниканын жана технологиялардын жетишкендиктерин киргизүүнүн негизинде өндүрүштү үзгүлтүксүз жаңылоого көмөктөшүүчү инвестициялык-инновациялык процесстер эсептелет [Керимбаева, Т. Э. Совершенствование инвестиционных условий инновационного развития сельского хозяйства регионов КР [Текст] / Т. Э. Керимбаева // Актуальные вопросы современной экономики. - 2024. - №7. - С. 387-391].

Ош облусунун инвестициялык стратегиясынын максаттарынын бири айыл чарбасын өнүктүрүү үчүн инвестициялык ресурстарды тартуу жана инвесторлорду мамлекеттик колдоо чараларынын кеңири спектри менен камсыз кылуу болуп саналат.

Ош облусун өнүктүрүү боюнча стратегиясынын негизинде биз “2025-2030-ж.ж. Ош облусунун айыл чарбасын өнүктүрүүнүн инвестициялык программасынын” долбоорун иштеп чыктык. Программа инвестицияга жана инвестициялык ишмердүүлүккө, уюштуруу-экономикалык механизмдерин

түзүүдөгү иш-аракеттерге артыкчылык берүүдө маанилүү ролду ойнойт (3.1-сүрөт).

Программанын жалпы максатына стратегиялык милдеттерди ырааттуу жана илимий негизде чечүү жолу менен жана биринчи кезекте төмөнкү инновацияларды иштеп чыгуу аркылуу жетишүү керек.

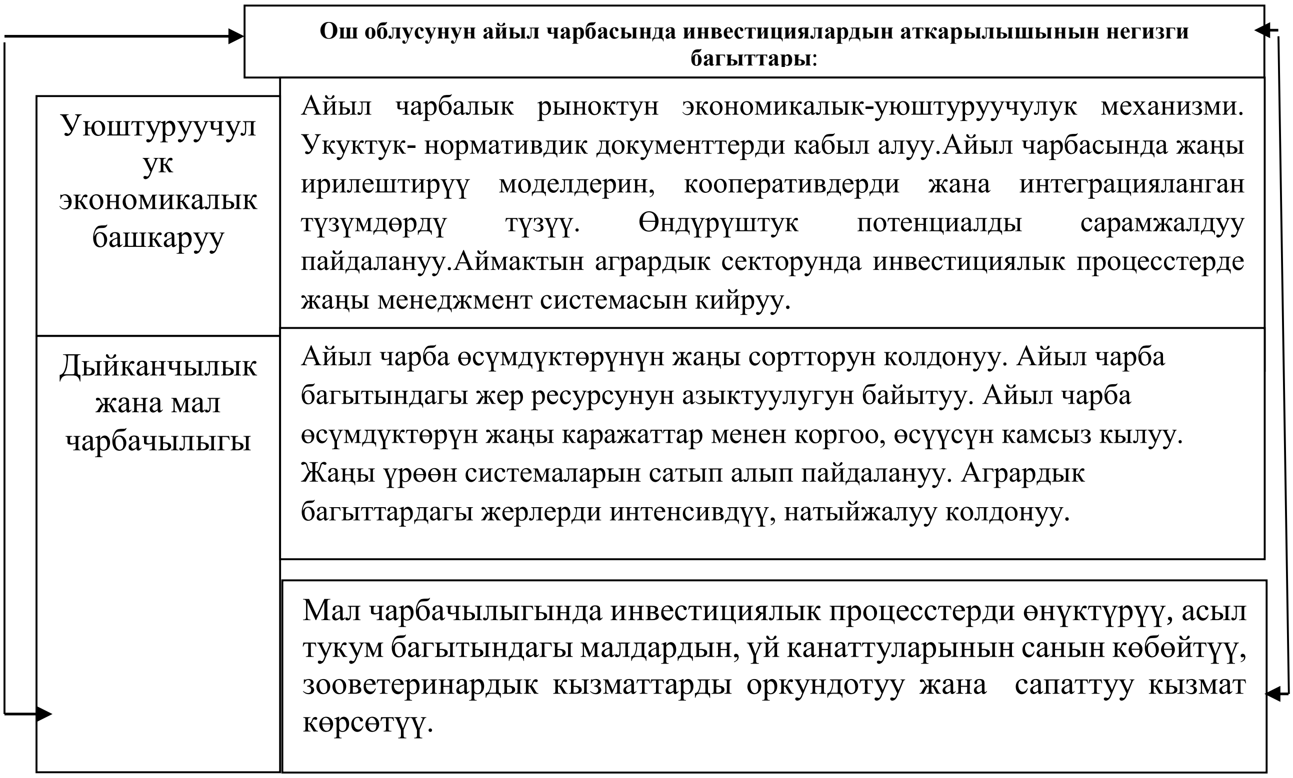

3.1 - сүрөт. Ош облусунун айыл чарбасында инвестициялардын аткарылышынын негизги багыттары

Булак – автор тарабынан түзүлгөн.

Ош облусунда “2025-2030-ж.ж. айыл чарбасын инвестициялык өнүктүрүүнүн программасы” аймактык инвестициялык программа болгондуктан аймактын айыл чарбасына тиешелүү болгон бардык илимий изилдөөлөрдүн жана иштеп чыгуулардын комплексин, о.э. аларды иш жүзүнө ашыруу боюнча уюштуруу-экономикалык иш чараларды камтыйт, ресурстардын булактары, аткаруучулар жана мөөнөттөр менен байланыштырылат.

Бул программаны иш жүзүнө ашырууда аймактардын атаандаштык жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн анын продукцияларынын түрлөрүнө жараша кластердик ыкманы кийирүү айыл чарба экономикасын жаңы деңгээлге көтөрөт.

Изилдөөнүн негизинде аймактын айыл чарбасын өнүктүрүүнүн инвестициялык программасында кластердик саясатты иш жүзүнө ашыруу механизмин сунуштайбыз

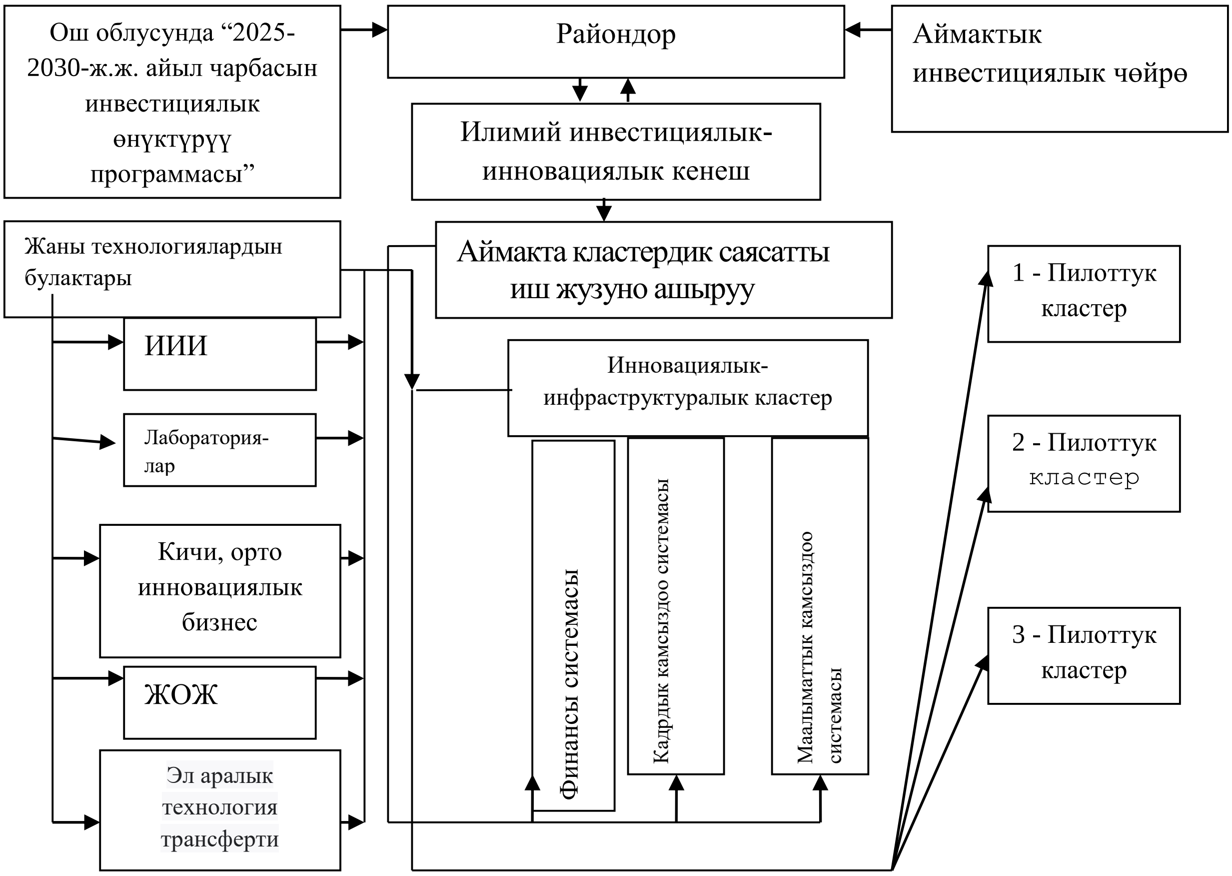

3.2 - сүрөт. Ош облусунун айыл чарбасында аймактык кластердик саясаттын модели

Булак – *автор тарабынан түзүлгөн.*

Экономикалык-математикалык ыкмаларды колдонуу менен Ош облусунун айыл чарбасына инвестицияларды тартуу жана насыялоонун региондук дүң продуктуга (РДП) тийгизген таасирин көп факторлуу корреляциялык-регрессиялык анализ аркылуу байланышын аныктап прогноз жасадык. Ал үчүн бир канча көрсөткүч-факторлорду алып, төмөнкү таблицаны түзүп алдык, 3.1 – таблицанын маалыматы.

3.1 – таблица. Республикасынын Ош облусунда айыл чарба тармагына инвестицияларды тартуу жана насыялоо

Жылдар	Ош облусу боюнча РДП (млн. сом)	Калкты микрокаржылоо (млн. сом)	Тике инвестициялардын агымы (миң. АКШ доллары)	Экономикага насыялар (млн. сом)
	У	X_1	X_2	X_3
-ж.				
-ж.				
-ж.				
-ж.				
-ж.				
-ж.				
-ж.				
-ж.				
-ж.				

-ж.				
2023-ж.				

Булак: КР УСК маалыматтарынын негизинде автор тарабынан түзүлдү [Электрондук ресурс] / Кыргызстан сандарда. - Кирүү режими: https://stat.gov.kg/ru/statistika-oshskoj-oblasti/. – башкы беттен.

Моделдик параметрлердин экономикалык чечмөөлөсү төмөнкүдөй:

– калкка микронасыя берүүнүн көлөмү 1 млн. сомго көбөйүшү Ош облусунда РДПнын орточо 1,055 млн. сомго өсүшүнө алып келет;

– тике инвестициялардын агымынын 1 миң АКШ долларына өсүшү Ош облусундагы РДПнын орточо 0,323 миң АКШ долларына өсүшүнө алып келет;

– экономикага насыяларды 1 миң сомго көбөйтүү Ош облусу боюнча РДПнын орточо 7,343 млн. сомго көбөйүшүнө алып келет (3.3 - сүрөт).

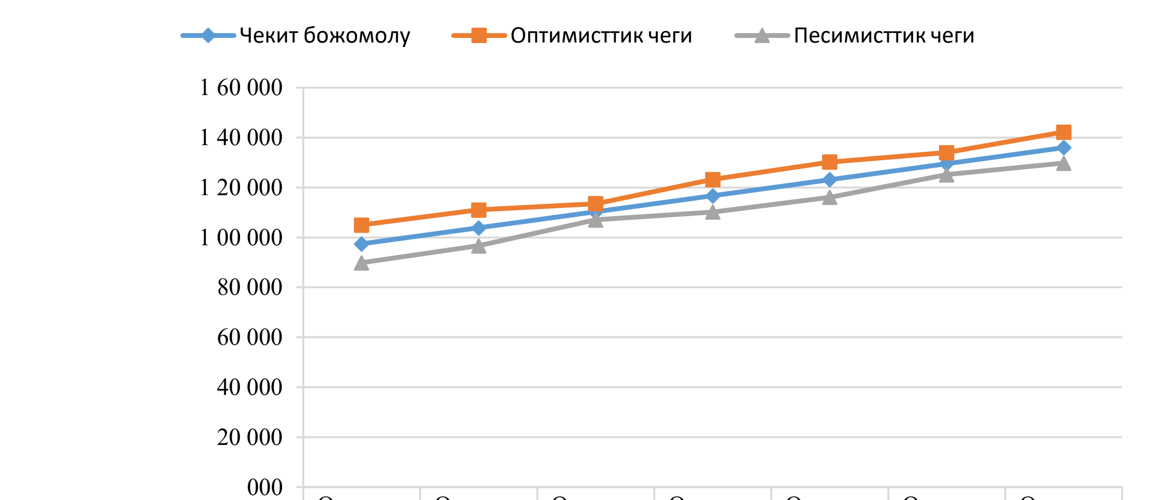

	Основной	Основной	Основной	Основной	Основной	Основной	Основной
Чекит божомолу	97 395	1 03 821	1 10 247	1 16 673	1 23 099	1 29 526	1 35 952
Оптимисттик чеги	1 04 982	1 10 980	1 13 492	1 23 164	1 30 160	1 33 959	1 42 166
Песимисттик чеги	89 808	96 662	1 07 002	1 10 183	1 16 039	1 25 092	1 29 738

3.3-сүрөт. Ош облусунун РДПнын 2030-жылга чейинки болжолу

Булак: автордук эсептөөлөр

Изилдөөнүн негизинде Ош облусунун инвестициялык жагымдуулугун арттыруу үчүн негизги багыттары катары төмөнкүлөрдү эсептейбиз:

– айыл чарба техникаларын сатуу жана тейлөө боюнча соода жана тейлөө борборлорунун аймактык түйүндөрүн түзүү;

– аймактын айыл чарбасында (мал чарба комплекстери, бакма канаттуулар фабрикалары, күнөсканалар, сүт фермалары, эт комбинаттары, жашылча-жемиштерди кайра иштетүү ишканалары, пахтанын кайра иштетүү заводдору) кеминде 10 ири долбоорду иш жүзүнө ашыруу;

– аймактын айыл чарбасына ири көлөмдөгү инвестицияларды тартуу үчүн шарттарды түзүү жана мамлекет менен финансылык институттардын өз ара аракеттенүүсүн улантуу. Булар менен бирге аймактык экономиканын чектеш тармактарын, а.и. минералдык жер семирткичтер, өсүмдүктөрдү коргоочу

химикаттар, ветеринардык дары-дармектер, агрардык техникаларды өндүрүү, ата-мекендик айыл чарба техникаларын жана жабдууларды өндүргөндөрдү мамлекеттик колдоо менен камсыздоо, айыл чарба техникаларын лизингге алуу системасын өркүндөтүү зарыл;

– аймакта инвестицияларды стимулдаштыруу үчүн арзан пайыздык чендерди; үрөн чарбаларын өнүктүрүү; мал чарба продукцияларынын продуктуулугун жана сапатын, айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгүн жана сапатын жогорулатуу, күйүүчү-майлоочу материалдардын өздүк наркын төмөндөтүү менен дыйкан (фермерлерге) шарттарды түзүү;

– аймактын айыл чарба өндүрүүчүлөрү үчүн жер семирткичтердин баасын төмөндөтүү (органикалык жер семирткичтерден тышкары); өндүрүштүн менеджменти системасын жана агрардык рынокту өнүктүрүү; асыл тукум чарбаларын өнүктүрүү);

– аймактын айыл чарбасын технологиялык модернизациялоо, инновацияларды жана айыл чарба илимин өнүктүрүү (заманбап алдыңкы технологияларды колдонуу менен артыкчылыкка ээ өсүмдүктөрдү өндүрүүнү стимулдаштыруу жолу менен өсүмдүктөрдүн түшүмдүүлүгүн жана сапатын жогорулатуу; күнөсканаларда жашылча-жемиштерди өндүрүүнү стимулдаштыруу; орто жана ири масштабдуу мал чарбасын түзүүнү стимулдаштыруу; айыл чарбасын өнүктүрүүнүн артыкчылыкка ээ багыттары боюнча илимий-изилдөө иштерин жүргүзүү, о.э. ар кандай илимий иштеп чыгууларды өндүрүшкө кийирүү жана илимпоздордун ишмердүүлүгүн мотивациялоо жана айыл чарба илимине жаш адистерди тартуу системасын иштеп чыгуу;

– аймактын айыл чарбасына заманбап агрардык илим, билимге ээ кесипкөй кадрларды даярдоо;

– инфраструктуралык жана ресурстук колдоо (аймактын фитосанитардык жана ветеринардык жыргалчылыгын камсыздоо; мал союу, айыл чарба продукцияларын сатып алуу, сактоо, ташуу жана сатуу боюнча инфраструктураны өнүктүрүү; сугаруунун алдыңкы ыкмаларын кийирүү менен мелиоративдик абалды сактоо жана жакшыртуу).

Ош облусунун айыл чарбасына мамлекеттик инвестициялардын абалын талдоо менен өткөн он жылдын ичинде инвестициялык ишмердүүлүктүн жаңы багыттарын аныктоого мүмкүндүк берет. Атап айтканда, мамлекеттик инвестициялык саясаттын төмөнкү багыттарын өнүктүрүү сунуш кылынат:

– айылдык өндүрүштүн туруктуулугун жогорулатуу (инвестицияны конкреттүү ишканаларга, жада калса аймактарга эмес, жеке жана жамааттык ишкерлер кылып, ал эми аймактар менен облустук жана муниципалдык бийликтер алектенүүсү керек. Мамлекет конкреттүү айыл чарба өндүрүшүнө инвестиция салуусу керек. Анын үстүнө бул өндүрүштөрдү инвестициялоо аркылуу мамлекеттик программа жана айыл чарба продукцияларын майда сегменттерге дифференциациялоого байланыштуу микропрограммалар аркылуу) да инвестициялоого болот.

– айыл чарбасынын өндүрүштүк жана транспорттук инфраструктурасына техникалык жана технологиялык инновацияларды кийирүү аркылуу модернизациялоого көмөктөшүү;

– ата мекендик айыл чарба чийки затынын жана даяр продукциянын негизинде иштеген кайра иштетүү, сатуу жана сактоо ишканаларынын өндүрүштүк потенциалын жогорулатууга көмөк көрсөтүү;

– жергиликтүү өндүрүүчүлөрдөн продукцияны сатып алган кайра иштетүүчү ишканаларды негизги ресурстарга (газ, суу, электр энергиясы ж.б.) жеңилдиктер менен камсыз кылуу;

– айыл чарба товарларын жана чийки затын өндүрүүдө, сактоодо жана кайра иштетүүдө ресурсту үнөмдөөчү, экологиялык жактан таза, кыртышты коргоочу, коопсуз технологияларды киргизүүгө көмөктөшүү;

– айыл чарба өндүрүшүн жогорку квалификациялуу жумушчу күч, адистер менен камсыз кылууга көмөктөшүү, аларды айылга консолидациялоо жана жаңы жумушчуларды, жаш адистерди тартуу үчүн шарттарды түзүү аркылуу;

– ар кандай көлөмдөгү жана булактардагы инвестицияларга кепилдик берүү, коргоо жана камсыздандыруу системасын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу;

– инвесторлордун жана мамлекеттин кызыкчылыктарын коргоо үчүн күрөө бүтүмдөрүнүн системасын иштеп чыгуу жана өнүктүрүү;

– инвестициялык программаларды жана долбоорлорду маалыматтык-кеңеш берүүчүлүк колдоо системасын иштеп чыгуу, өнүктүрүү жана бул системага ар бир адамдын эркин жеткиликтүүлүгү;

– Кыргызстандык жана эл аралык финансы-кредиттик мекемелер жана уюмдар менен иш алып баруу, субъекттеринин ортосундагы инвестициялык кызматташуунун механизмин иштеп чыгуу.

КОРУТУНДУ

Диссертацияда иштелип чыккан теориялык, методологиялык жана практикалык жоболор Кыргыз Республикасынын Ош облусунун айыл-чарбасынын мисалында реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугун жогорулатууга багытталган көйгөйлөрдү изилдөө базасын толуктады.

КРнын Ош облусунун айыл чарбасынын инвестициялык жагымдуулугун изилдөөнүн негизинде инвестициянын, инвестициялык жагымдуулуктун актуалдуулугу, максаты жана милдеттери, изилдөөнүн илимий жаңылыгы, илимий-изилдөө иштеринин коргоого сунушталган негизги маселелери, бул процесске тоскоол болгон көйгөйлөр жана аларды чечүүнүн жолдору аныкталды.

Диссертациялык иште КРнын Ош облусунун айыл чарбасын мындан ары өнүгүү жолуна өткөрүү, заманбап инвестициялык инфраструктураны түзүү, о.э. бул тармактын атаандаштык жөндөмдүүлүгүн, экспорттук мүмкүнчүлүгүн жана натыйжалуулугун жогорулатуу жолуна өткөрө турган келечектүү милдеттерди тутумдуу чечүүнү жакшыртуу боюнча иш-чаралардын толук тизмеси сунушталат.

Жогоруда айтылгандардан, төмөнкү тыянактарды чыгарсак болот:

1. КРнын реалдуу секторунун, анын ичинде айыл чарбасынын инвестициялык жагымдуулугун жогорулатуунун теориялык көйгөйлөрүнүн аспекттери боюнча көптөгөн окумуштуулардын жана экономисттердин пикирлерин карап чыгып, тармактын инвестициялык жагымдуулугу – бул тармактын мүлкүн пайдалануунун натыйжалуулугун, анын төлөөгө жөндөмдүүлүгүн, финансылык абалынын туруктуулугун мүнөздөгөн экономикалык категория, мында капиталдын потенциалдуу ээси белгилүү бир тобокелдикке барууга умтулат жана акчалай жана монетардык эмес формадагы инвестициялардын агымын камсыз кылат деп белгилеп кетебиз.

Кеңири мааниде карасак, инвестициялык жагымдуулуктун социалдык-экономикалык жактан мааниси деп инвестициялоонун максатка ылайыктуулугунан келип чыккан саясий, каржылык жана башкаруу мамилелерин айтабыз.

2. Экономиканын реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугунун деңгээлине ар кандай факторлор таасир этет, бирок бүгүнкү күнгө чейин алардын бирдиктүү бөлүнүүсү толук кандуу иштелип чыккан эмес, ошондуктан бул маселе актуалдуу болуп саналат.

Биздин көз карашыбыз боюнча, реалдуу сектордун ишканаларынын инвестициялык жагымдуулугун баалоодо конкреттүү факторлорду эске алуу зарыл, анткени реалдуу сектордун ишканаларынын каржысын уюштуруудагы олуттуу айырмачылыктар табигый-климаттык жана табигый-биологиялык көрсөткүчтөр, шарттар, технологиялык факторлор жана социалдык-экономикалык мамилелер менен аныкталган бир катар өзгөчөлүктөр менен шартталган. Айыл чарба ишканаларынын инвестициялык жагымдуулугунун деңгээлине таасир этүүчү бардык факторлорду ички жана тышкы (түз жана кыйыр таасирлер) деп бөлүү күтүлүүдө, бул тармактын өзгөчөлүктөрүн эске алууга мүмкүндүк берет.

3. Реалдуу секторго, анын ичинде айыл чарбасына инвестицияларды тартуу боюнча чет өлкөлөрдүн Кытай, АКШ, Түштүк Корея, Улуу Британия, Израил жана ЕАЭБ өлкөлөрүнөн Казакстандын тажрыйбасын анализдөө менен КРнын реалдуу секторунун материалдык-техникалык базасы жана жалпы абалы заманбап өсүштөн бир кыйла калып жатканын байкасак болот. Изилденген чет өлкөлөрдүн алгылыктуу жактарын КРнын практикасында колдонуу зарыл. Бул секторго башкаруунун жана уюштуруунун жаңы формаларын колдонууну, инновациялык типте техника жана технологияны киргизүү аркылуу модернизациялоону, мамлекеттик саясат, программалар аркылуу бийлик органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан жөнгө салууну жана ар тараптуу колдоону, санариптештирүү системасын кеңири кийирүүнү, кеңеш берүү кызматтарды уюштурууну, инвестициялык өнүгүүнү каржылык жөнгө салуу аркылуу өнүктүрүүнү талап кылат.

4. КРнын Ош облусунун айыл чарбасынын инвестициялык жагымдуулугун абалын, өнүгүү тенденциясын жана багыттарын талдоо менен аны өнүктүрүү зарыл экендигин белгилеп кетебиз. Биздин көз караш боюнча инвестициялардын

төмөнкү аз көлөмдөгү көрсөткүчү бул тармактын өндүрүшүн туруктуу өсүүсүнө алгылыктуу таасирин тийгизе албайт.

Республикада айыл чарбасында 2023-жылы 2779,5 млн. сомдук негизги капиталга инвестициялар болсо, анын ичинен Ош облусу 97,1 млн. сомду түздү. Жалпы КР менен салыштырсак Ош облусунун салыштырмалуу салмагы 2022-ж. 3,5%ды түздү. Бул багытта көрсөткүч өтө начар экени байкалып турат жана тиешелүү иштерди жасоону талап кылат.

Ош облусунун айыл чарбасынын потенциалын кеңири колдонуу менен аны өнүктүрүү – аймактын экономикасынын негизги багыттарынан болуп саналат. Бул үчүн тармакка кошумча каражаттарды тартуу менен инвестициялык жагымдуулукту жогорулатуу, инвесторлорго шарттарды түзүү, мамлекеттик колдоо көрсөтүү зарыл.

5. Сунушталган агроөнөр жай чөйрөсүндө жана айыл чарбасында инвестициялык-инновациялык процесстерди мамлекеттик жөнгө салуу механизминин моделине ылайык, АӨК жана айыл чарбасын өнүктүрүүнүн стратегиялык программасында мамлекеттик агрардык жана инвестициялык саясатты калыптандыруу, тармакты өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу багыттары, каржылоонун мамлекеттик тутуму каралган.

Диссертациялык иште кызматташтыктын бардык катышуучуларынын кызыкчылыктарын стимулдаштырган агробизнестин, илимдин жана билим берүүнүн субъекттеринин өз ара аракеттенүүсүнүн моделин иштеп чыктык. Моделди куруунун негизги принциби – жеке кызыкчылыктардан коомдук жана мамлекеттик кызыкчылыктардын үстөмдүк кылуусу. Инвестициялык-инновациялык процесстерди башкаруунун менеджменти көйгөйү маанилүү болуп саналат. Бул маселе боюнча диссертациялык иштин жыйынтыгы катары иштелип чыккан корпоративдик менеджментти калыптандыруу модели эсептелет.

6. Изилдөөнүн негизинде “2025-2030-ж.ж. Ош облусунун айыл чарбасын өнүктүрүүнүн инвестициялык программасын” сунуштадык. Бул программа инвестицияга жана инвестициялык ишмердүүлүккө, уюштуруу-экономикалык механизмдерин түзүүдөгү иш-аракеттерге артыкчылык берүүдө маанилүү ролду ойноп, аймактын айыл чарбасына тиешелүү болгон бардык илимий изилдөөлөрдүн жана иштеп чыгуулардын комплексин, о.э. аларды иш жүзүнө ашыруу иш чараларын камтыйт, ресурстардын булактары, аткаруучулар жана мөөнөттөр менен байланыштырылат. Бул программанын алкагында Ош мамлекеттик университеттин базасында илимий инвестициялык-инновациялык технопаркын; инновациялык-инвестициялык негиздеги айыл чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн ассоциациясын түзүү, айыл чарбасында аймактык кластердик саясаттын модели сунушталды.

Экономикалык-математикалык ыкмаларды колдонуу менен Ош облусунун айыл чарбасына инвестицияларды тартуу жана насыялоонун региондук дүң продуктуга (РДП) тийгизген таасирин көп факторлуу корреляциялык-регрессиялык анализ аркылуу байланышы каралып, 2030-жылга чейин прогноз жасалды жана инвестициялык жагымдуулугун арттыруу үчүн негизги багыттары аныкталды.

7. Изилдөөнүн негизинде Ош облусунун айыл чарбасындагы инвестициялык саясаттын мүнөздөмөлөрүнө таасир этүүчү негизги факторлор, инвестициялык саясатты өркүндөтүү иш-чараларынын курамы жана этаптары, иш жүзүнө ашыруунун негизги механизмдери, эң маанилүү түзүмдөрүнүн бөлүктөрү аныкталды. Бул бөлүктөргө: институционалдык; уюштуруучулук-функционалдык; инфраструктуралык; ресурстук-экономикалык; илимий-методикалык; техникалык-технологиялык; укуктук, имиджди башкаруу; интеграциялоо; стимулдаштыруу; чектөө; тобокелдиктерди башкаруу; өнүгүүнү башкаруу; диагностика; мониторинг; көзөмөл кирет.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Кыргыз Республикасынын айыл чарбасын инновациялык өнүктүрүүнүн уюштуруу-экономикалык механизми боюнча жүргүзүлгөн диссертациялык изилдөө төмөнкү сунуштарды жана сунуштамаларды иштеп чыгууга мүмкүндүк берди:

1. Айыл чарбасын инвестициялык өнүктүрүү боюнча мол тажрыйбага ээ чет өлкөлөрдүн Кытай, АКШ, Түштүк Корея, Улуу Британия, Израил жана ЕАЭБ өлкөлөрүнөн Казакстандын жана коншу Озбекистандын алгылыктуу жактарын Кыргызстандын айыл чарба тармагында практикалоо зарыл;
2. КРнын Ош облусунун айыл чарбасынын азыркы абалын жана инвестициялык мүмкүнчүлүктөрүн анализдөө жана баа берүү менен “2025-2030-ж.ж. Ош облусунун айыл чарбасын өнүктүрүүнүн инвестициялык программасы” сунушталат. Бул программанын алкагында ОшМУнун базасында илимий инвестициялык-инновациялык технопаркы; инновациялык-инвестициялык негиздеги айыл чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн ассоциациясын түзүү, айыл чарбасынын приоритеттүү багыттарында кластердик негизде бири бири менен байланышкан тармактардын интеграциясынын түзүмүн уюштуруу сунушталат;
3. Ош облусунун айыл чарбасынын инвестициялык туруктуу өнүгүүсүн камсыз кылуу үчүн аймактарда окуу-кеңеш берүү кызматтарын, инвестициялык-иновациялык технопарктарды, тажрыйба өткөрүүчү чарбаларды уюштуруу сунушталат;
4. Айыл чарбасынын инвестициялык өнүгүүсүнүн негизги багыттарынын тутуму түзүлүп, айыл чарбасында инвестициялык саясаттын аймактык модели, айыл чарбасында инвестициялык жагымдуулукту арттырууда мамлекеттик колдоо механизми, өркүндөтүү жолдору аныкталды.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Керимбаева, Т. Э. Кыргыз Республикасынын айыл-чарба секторунун потенциалы жана өнүгүү тенденциясы [Текст] / М. Т. Зикираев, Т. Э. Керимбаева // Известия ОшТУ. - 2023. - №1 - 144-151-б. https://www.elibrary.ru/item.asp?id=54257678
2. Керимбаева, Т, Э. Problems of Increasing Investment Attractiveness of the Agro-industrial Complex of the Kyrgyz Republic and Ways to Solve Them [Текст] / А. А. Баймуратов, М. Т. Зикираев, А. С. Кайыпкулова, Ф. С. Парпиева, Т. Э. Керимбаева // Sustainable Development Risks and Risk Management, - 2023. - P. 407-411. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-34256-1_71
3. Керимбаева, Т. Э. Зарубежный опыт инвестиций в сельском хозяйстве [Текст] / М. Ж. Абдиев, Т. Э. Керимбаева // Экономика и бизнес: теория и практика,. - Новосибирск, 2024, - №7 (113). – С. 6-9. https://www.elibrary.ru/item.asp?id=68591448
4. Керимбаева, Т. Э. Совершенствование инвестиционных условий инновационного развития сельского хозяйства регионов КР [Текст] / Т. Э. Керимбаева // Актуальные вопросы современной экономики. - Махачкала, 2024, - №7. – С. 387-391. https://www.elibrary.ru/item.asp?id=68582295
5. Керимбаева, Т. Э. Пути улучшение инвестиционного механизма для обеспечения инвестиционной привлекательности в сельском хозяйстве КР [Текст] / Т. Э. Керимбаева, Н. К. Мусакулов // Актуальные вопросы современной экономики. – Махачкала, 2024. - №7. – С. 392-399. https://www.elibrary.ru/item.asp?id=68582296
6. Керимбаева, Т. Э. Кыргыз Республикасынын Ош облусунун айыл чарбасынын инвестициялык жагымдуулугун талдоо жана баалоо [Текст] / М. Ж. Абдиев, Т. Э. Керимбаева, А. К. Арстанбеков // Вестник КЭУ. - 2024. - №3(64). - 9-12-б. https://www.elibrary.ru/item.asp?id=74480773
7. Керимбаева, Т. Э. Государственная поддержка инвестиционной привлекательности реального сектора Ошской области Кыргызской Республики [Текст] / М. Ж. Абдиев, Т. Э. Керимбаева, Н. Ж. Маталиева // Экономика и бизнес. - Новосибирск, 2024. - №9-1(115) https://www.elibrary.ru/item.asp?id=73163555
8. Керимбаева, Т. Э. Инновационно-инвестиционная основа повышения конкурентоспособности реального сектора Кыргызстана в условиях интеграции [Текст] / Т. Э. Керимбаева, А. С. Шатманова // Экономика и бизнес: теория и практика,. - Новосибирск, 2024. - №9-2(115). - 67-71-б. https://www.elibrary.ru/item.asp?id=73163753
9. Керимбаева Т. Э. Интеграция шартында Кыргызстандын айыл чарбасынын инвестициялык жагымдуулугун талдоо жана баалоо [Текст] / М.Ж.Абдиев, Т.Э.Керимбаева // Борбордук Азия өлкөлөрүнүн бухгалтерлер жана аудиторлорунун Ысык-Көл форумунун кабарлары. – 2024. - №2(45). - 300-304-б. https://elibrary.ru/item.asp?id=75090667

Керимбаева Тынара Эркинбековнанын 08.00.05 – тармактык экономика адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган “Экономиканын реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугун жогорулатуу (Кыргыз Республикасынын Ош облусунун айыл чарбасынын мисалында)” деген темадагы диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: реалдуу сектор, айыл чарбасы, инвестиция, инвестициялык жагымдуулук, инвестициялык процесстер, инвестициялык потенциал, инвестициялык натыйжалуулук, ресурстар, мамлекеттик жөнгө салуу, каржылык колдоо.

Изилдөөнүн объектиси – КРнын Ош облусунун айыл чарбасынын инвестициялык жагымдуулугу.

Изилдөөнүн предмети – КРнын Ош облусунун айыл чарбасынын мисалында экономиканын реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугун жогорулатуу жана өнүктүрүү багыттары.

Изилдөөнүн максаты: Кыргыз Республикасынын Ош облусунун айыл чарбасынын мисалында реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугун жогорулатууга багытталган теориялык-методологиялык негиздерди жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн методдору – изилдөөдө жалпы экономикалык-статистикалык, математикалык моделдөө, монографиялык, салыштыруу, жалпылоо ыкмалары колдонулду.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы катары интеграция шартында Ош облусунун айыл чарбасынын мисалында экономиканын реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугун жогорулатуу багытында теориялык, методикалык жана практикалык жактан сунуштарды иштеп чыгуу эсептелет.

Алынган натыйжалар: экономиканын реалдуу секторунун инвестициялык жагымдуулугунун өзгөчөлүктөрүнүн негизинде илимий теориялык жактан жалпыланды; экономиканын реалдуу секторундагы ишканалардын инвестициялык жагымдуулугунун деңгээлине таасир эткен факторлор аныкталды; реалдуу секторго инвестицияларды тартуу боюнча чет өлкөлүк тажрыйбалар изилденип Кыргызстандын айыл чарбасында алгылыктуу жактарын пайдалануу негизделди; Ош облусунун айыл чарбасындагы инвестициялык жагымдуулугунун абалы, өнүгүү тенденциясы жана багыттары талданып, аны өркүндөтүү жолдору белгиленди; айыл чарбасында инвестициялык жагымдуулукту арттырууда мамлекеттик колдоо боюнча сунуштар иштелип чыкты; экономикалык-математикалык ыкмаларды колдонуу менен Ош облусунун айыл чарбасын инвестициялык өнүктүрүүнүн 2030-жылга чейинки прогнозу сунушталды; айыл чарбасынын инвестициялык жагымдуулугунун программасы иштелип чыгып, практикага киргизүү жолдору аныкталды.

Колдонуу деңгээли: Алынган натыйжалар конкреттүү сунуштар деңгээлине жеткирилди жана КРнын Ош облусунда жана башка аймактарда

инвестициялык жагымдуулукту жогорулатуунун приоритеттүү багыттарын аныктап, анализдөөдө колдонууну кенейтет. Инфраструктураны өнүктүрүүгө багытталган инвестицияларды тартууда жана интеграциялык долбоорлорду ишке ашырууда колдонсо болот.

Колдонуу жааты: Тыянактар, сунуштар жана практикалык нускамалар, иштелип чыккан жоболор айыл чарбасына инвестицияларды тартуу жана жагымдуулугун жогорулатуу аркылуу тармактын натыйжалуу иштөөсү жана атаандаштык жөндөмдүүлүккө жетишине жана жыйынтыгында КРнын азык-түлүк коопсуздугун жана экспорттук мүмкүнчүлүгүн камсыз кылууда узак мөөнөттүү программаларды жана иш-чараларды иштеп чыгууну өркүндөтүү үчүн илимий негиз катары кызмат кылышы мүмкүн, ошондой эле аналитикалык иштелмелерде жана жогорку окуу жайларында тиешелүү предметтерди окутууда, илимий изилдөө иштеринде жана окуу-методикалык басылмаларды даярдоодо колдонууга болот.

РЕЗЮМЕ

диссертации Керимбаевой Тынары Эркинбековны на тему: «Повышение инвестиционной привлекательности реального сектора экономики (на примере сельского хозяйства Ошской области Кыргызской Республики)», представленной на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – отраслевая экономика

Ключевые слова: реальный сектор, сельское хозяйство, инвестиции, инвестиционная привлекательность, инвестиционные процессы, инвестиционный потенциал, эффективность инвестиций, ресурсы, государственное регулирование, финансовая поддержка.

Объектом исследования является инвестиционная привлекательность сельского хозяйства Ошской области Кыргызской Республики.

Предметом исследования является повышение инвестиционной привлекательности и направления развития реального сектора экономики на примере сельского хозяйства Ошской области Кыргызской Республики.

Цель исследования: разработать теоретико-методологические основы и практические рекомендации, направленные на повышение инвестиционной привлекательности реального сектора сельского хозяйства Ошской области Кыргызской Республики.

Научной новизной исследования является разработка теоретических, методических и практических предложений по повышению инвестиционной привлекательности реального сектора экономики на примере сельского хозяйства Ошской области в условиях интеграции.

Полученные результаты: на основе характеристик инвестиционной привлекательности реального сектора экономики обобщены научно и теоретически; определены факторы, влияющие на уровень инвестиционной привлекательности предприятий реального сектора экономики; изучен

зарубежный опыт привлечения инвестиций в реальный сектор и обосновано использование приемлемых аспектов в сельском хозяйстве Кыргызстана; проанализировано состояние инвестиционной привлекательности Ошской области в сельском хозяйстве, тенденции и направления развития, определены пути ее улучшения; разработаны предложения по государственной поддержке повышения инвестиционной привлекательности сельского хозяйства; с использованием экономико-математических методов предложен прогноз инвестиционного развития сельского хозяйства Ошской области до 2030 года; разработана программа инвестиционной привлекательности сельского хозяйства и определены пути ее реализации на практике.

Уровень применения: Полученные результаты доведены до уровня конкретных рекомендаций и будут использоваться при анализе и определении приоритетных направлений повышения инвестиционной привлекательности Ошской области КР и других регионов. Его можно использовать при привлечении инвестиций, направленных на развитие инфраструктуры и реализацию интеграционных проектов.

Область применения: выводы, рекомендации и практические рекомендации, разработанные положения могут служить научной основой для совершенствования разработки долгосрочных программ и мероприятий, направленных на достижение эффективного функционирования и конкурентоспособности отрасли за счет привлечения и повышения привлекательности инвестиций в сельское хозяйство и, в конечном итоге, обеспечения продовольственной безопасности и экспортного потенциала КР, а также могут быть использованы в аналитических разработках и в преподавании предметов, может использоваться в научных исследованиях и при подготовке учебно-методических изданий.

RESUME

dissertation by Tynara Erkinbekovna Kerimbaeva on the topic: “Increasing the investment attractiveness of the real sector of the economy (on the example of agriculture in the Osh region of the Kyrgyz Republic)”, submitted for the academic degree of Candidate of Economic Sciences in the specialty 08.00.05 - industrial economics

Key words: real sector, agriculture, investments, investment attractiveness, investment processes, investment potential, investment efficiency, resources, government regulation, financial support.

The object of the study is the investment attractiveness of agriculture in the Osh region of the Kyrgyz Republic.

The subject of the study is to increase investment attractiveness and the direction of development of the real sector of the economy using the example of agriculture in the Osh region of the Kyrgyz Republic.

Purpose of the study: to develop theoretical and methodological foundations and practical recommendations aimed at increasing the investment attractiveness of the real agricultural sector in the Osh region of the Kyrgyz Republic.

The scientific novelty of the research is the development of theoretical, methodological and practical proposals for increasing the investment attractiveness of the real sector of the economy using the example of agriculture in the Osh region in conditions of integration.

The results obtained: based on the characteristics of investment attractiveness of the real sector of the economy, generalized scientifically and theoretically; factors influencing the level of investment attractiveness of enterprises in the real sector of the economy have been identified; foreign experience in attracting investment in the real sector has been studied and the use of acceptable aspects in agriculture in Kyrgyzstan has been justified; the state of investment attractiveness of the Osh region in agriculture, trends and directions of development were analyzed, ways to improve it were identified; proposals have been developed for state support for increasing the investment attractiveness of agriculture; using economic and mathematical methods, a forecast of investment development of agriculture in the Osh region until 2030 was proposed; a program for the investment attractiveness of agriculture has been developed and ways of its implementation in practice have been determined.

Level of application: The results obtained have been brought to the level of specific recommendations and will be used in the analysis and determination of priority areas for increasing the investment attractiveness of the Osh region of the Kyrgyz Republic and other regions. It can be used to attract investments aimed at developing infrastructure and implementing integration projects.

Scope of application: conclusions, recommendations and practical recommendations, the developed provisions can serve as a scientific basis for improving the development of long-term programs and activities aimed at achieving the effective functioning and competitiveness of the industry by attracting and increasing the attractiveness of investments in agriculture and, ultimately, ensuring food security and export potential of the Kyrgyz Republic, and can also be used in analytical developments and in teaching subjects, can be used in scientific research and in the preparation of educational and methodological publications.

Форматы 60x84 1/16
Офсет кагазы. «Times» жасалгасы. Көлөмү 1,75 б.т.
Офсет басмасы. Нускасы 100 даана.
М.М. Адышев атындагы Ош ТУнун басмаканасында чыгарылган
Ош ш., Н. Исанов көч., 81